

Internationell lagstiftning om landrättigheter

Enligt internationell lag har ursprungsfolk ganska långtgående rättigheter till traditionellt land. Däremot är det långt ifrån alla nationer som godkänt dokumenten med de skarpaste formuleringarna som till exempel ILO 169, och Sverige har ännu inte skrivit på.

Även om det finns internationella konventioner är det i slutändan enskilda nationers lagstiftning och domstolsbeslut som avgör urbefolkningars rätt till land. Även om landet skrivit på så kan det finnas undantag i konventionen som säger att ursprungsfolks kollektiva landrättigheter inte ska gå emot nationens lagar eller inkräkta på ett nationellt allmänintresse. Sådana formuleringar blir urvattnade eftersom de kan tolkas till ursprungsfolks nackdel. Det ska påpekas att de flesta dokument som beskrivs nedan avser ursprungsfolks rättigheter i allmänhet, men att endast landspekterna behandlas här.

FN's konventioner ILO 169

Det viktigaste och mest kända dokumentet i sammanhanget är ILO-konventionen 169 från år 1989 (International Labour Organization Convention nr. 169 on Indigenous and Tribal Peoples). Sverige har inte skrivit under den och det är bara 17 länder som gjort det, däribland Norge. I konventionen slås det fast att regeringar ska respektera ursprungsfolks relationer till land, och i synnerhet de kollektiva aspekterna. Ursprungsfolk ska ha rätt till ägande av traditionella landområden, och särskild hänsyn ska tas till nomader som ibland inte är de enda användarna av ett visst landområde. Stater ska skydda ursprungsfolks landrättigheter. De

ska låta ursprungsfolk delta i användning och skötsel av naturresurser, och ursprungsfolk ska konsulteras vid utvinning av naturresurser. Urbefolkningar ska inte tvingas flytta från det område de bebor, och om så ändå är fallet ska de ha rätt att återvända till sitt traditionella land så snart det är möjligt. Är det omöjligt att flytta tillbaka har de rätt att bli kompenserade med ett motsvarande landområde, eller om folket föredrar det, har de rätt till ekonomisk ersättning. Slutligen ska traditionella mekanismer för övertagande av land inom gruppen respekteras, och urbefolkningar ska ha möjlighet att få tillgång till mer land om till exempel deras folkmängd ökar.

ILO 107

Innan ILO 169 kom till fanns några liknande formuleringar i det internationella konventet för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ICESCR), samt i ILO-konventionen 107. ICESCR trädde i kraft 1976 och har i dag skrivits under av 66 nationer, även Sverige. Det slår fast att alla folk är fria att använda sina naturresurser före get bruk, och att ett folk aldrig får berövas sina försörjningsmedel.

ILO 107 från 1957 är en föregångare till ILO 169 (ILO Convention Concerning Indigenous and Tribal Population, nr 107). Den har ratificerats av 27 länder och har nyligen ratificerats av ytterligare några länder. Inget av de nordiska länderna skrev under ILO 107. Den här tidiga versionen ger ursprungsfolk rätt till ägande av land och säger att traditionellt land ska erkännas. Som i ILO 169 ska inte ursprungsbe-folkningar tvingas flytta från sitt land, och ska bli kompenserade om så ändå sker. I ILO 107 nämns också att traditionella system för överföring av land ska respekteras och att ursprungsfolk ska ha rätt till mer land om de till exempel ökar i antal. Det finns

alltså stora likheter mellan ILO 107 och ILO 169, men den senare har skarpare formuleringar, bland annat när det gäller kollektiva landrättigheter och statens aktiva roll för att skydda ursprungsfolk.

Ny deklaration för ursprungsfolk på gång

Sedan 1995 finns en särskild arbetsgrupp på FN som ansvarar för och förbättrar FN:s deklarationen för ursprungsfolks rättigheter (Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples). Målsättningen är att deklarationen ska antas av FN:s general-församling inom det närmaste årtiondet. FN-deklarationen säger att ursprungsfolk har berövats land och resurser och även nekats sin rätt till utveckling. Det finns ett behov av att erkänna ursprungsfolks rätt till land och resurser. Konventionen ser också ett samband mellan ursprungsfolks kontroll över land och deras möjligheter att stärka sina institutioner och kulturer, och förespråkar en avmilitarisering av ursprungsfolks territorier. FN-konventionen upprepar sedan rättigheterna från ILO 169 om rätten att bo kvar på traditionellt land och om lämplig ersättning för förlorat land eller miljökador. Vidare erkänns rätten att äga land vilket även innefattar ursprungsfolks lagar och traditioner ska respekteras. Staters ansvar att skydda ursprungsfolks rättigheter nämns, och konventionen tar avstånd från militära aktiviteter och förvaring av hälsofarliga ämnen på ursprungsfolks land.

Det är intressant att notera att i introduktionen och i de paragrafer som rör land nämns 'utveckling' inte mindre än fyra gånger som en rättighet för ursprungsfolk. Inriktningen på FN:s arbete tycks alltså vara att underlätta för urbefolkningar att delta i social och ekonomisk utveckling snarare än att avskärma sig och leva traditionellt. Med den version

jag har tillgång till ska militära aktioner inte äga rum på ursprungsfolks mark, såvida de inte själva godkänner det. Den formuleringen tycks utgå ifrån att ursprungsfolk aldrig ligger i krig (!).

Svag EU-lagstiftning

EU har också konventioner som reglerar landrättigheter. Konventionen till försvar av mänskliga rättigheter och fundamentala friheter (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, nr 155) gäller från och med 1998. Den har godkänts av medlemsstaterna samt flera andra länder inklusive Norge, Schweiz och Turkiet. EU-konventionen 155 fastställer att ingen ska berövas egendom förutom om det ligger i allmänhetens intresse eller strider mot gällande lag. Stater ska inte heller hindras från att stifta lagar för att kontrollera användandet av egendom i enlighet med allmänintresset eller för att kunna driva in skatter. EU-konventionen 155 är alltså inte särskilt fördelaktig för ursprungsfolk, eftersom de inte skulle ha rätt till traditionellt land om man kan visa på ett allmänintresse från den övriga befolkningen.

Amerikansk deklaration

Den amerikanska kommissionen för mänskliga rättigheter (Inter-American Commission on Human Rights) godkände 1997 ett förslag till en amerikansk deklaration för ursprungsfolks rättigheter (Proposed American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples). Medlemmarna i kommissionen är länder på den amerikanska dubbelkontinenten. Till stor del liknar innehållet ILO 169, men det finns viss variation. I början av dokumentet konstateras det att traditionellt ägande är knutet till ursprungsfolks sociala organisation, utveckling och välmående. Det slås också fast att sådana system inte alltid överensstämmer med nationell lagstiftning. Ursprungsfolk har rätt till att deras system för skötsel och ägande av land erkänns juridiskt, och rätt till att deras ägande av land erkänns. Deras rättigheter ska skyddas av lag och det ska finnas rutiner för att analysera effekter av utvinning av naturresurser på ursprungsfolks mark. Rätten att inte behöva flytta från traditionellt land formuleras på liknande sätt som i ILO 169.

Ett permanent forum för ursprungsfolk

Sedan 2002 finns en fungerande avdelning inom FNs samarbetsorgan för ursprungsfolks frågor, det permanenta forumet för ursprungsfolk (Permanent Forum for Indigenous Issues). Det har hittills arbetat med bland annat frågor som rör kvinnor, samt barn och ungdomar. När forumet sammanträder i maj i 2006 ska de diskutera bland annat millenniemålet som rör hållbar utveckling och då kommer landfrågorna troligtvis att behandlas.

Sammanfattningsvis finns det alltså konventioner och deklarationer om ursprungsfolks rättigheter som reglerar rättigheter till land. Men uppslutningen kring texterna har hittills inte varit särskilt stor, och det hittills kanske viktigaste dokumentet ILO 169 har godkänts av 17 länder, de flesta i Sydamerika.

De som undertecknat är: Argentina, Bolivia, Brasilien, Colombia, Costa Rica, Danmark, Dominikanska republiken, Ecuador, Fiji, Guatemala, Honduras, Mexiko, Nederländerna, Norge, Paraguay, Peru och Venezuela.

Text: Annette Nilsson
socialantropolog

Källor:

www.ohchr.org
www.ilo.org
<http://conventions.coe.int/>
www.cidh.org
<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/>

Foto: Survival International
Roy Sesana i sitt hemland Botswana.